

Pääkirjoitus

Mitä kuuluu ihmiskuvien läpi?

Psykiatri-psykoanalyttikko Martti Siirala kantoi useissa kirjoituksissaan ja puheenvuoroissaan huolta ”ihmisyydentiteetistä”, joka oli hänen mukaansa vaarassa hämärtyä ja joutua hukkaan oppiistoissa ja ideologisissa kamppailuissa. Oikeaoppiset ja totalitaariset ihmisyyden määrittelyt edustivat hänelle ”normaalaa hulluutta”, ihmisen muuraamista ja umpioimista normien sisään. Psykoanalyysin Siirala arveli avanneen aukon tähän normien muodostamaan muuriin, jotta ihminen saattoi lähteä tutkimaan tuntemattomia ulottuvuuksiaan.

Filosofi-psykologi Lauri Rauhala puolestaan muistutti alituisesti siitä, että tieteellisessä tutkimuksessa on tehtävä ero ”ihmiskäsityksen” ja ”ihmiskuvan” välillä. Edellisellä hän viittasi ihmisluontoa koskeviin ennakkokäsityksiin ja oletuksiin, joiden varassa voitiin lähteä valituin menetelmin kokemusperäisesti tutkimaan ihmisen erilaisia olemuspuolia (orgaanisuutta, tajunnallisuutta ja situationaalisuutta). Vasta koeteltujen ja vertaisarvioitujen tutkimustulosten myötä on voitu eri tieteenaloilla muodostaa tutkimuksin perusteltuja ihmiskuvia. Rauhala korosti sitä, että tieteenaloilla on niille ominaiset ongelmanasettelut ja että ihmiskuvien moninaisuudessa näyttäytyy ihmisen olemuspuolien kompleksisuus ja samalla yhteenkuuluvuus. Teorioissa on tiivistetty ihmisen eri olemuspuolia, mutta teoriat kuvastavat myös syntyajankohtansa historiallista, yhteiskunnallista ja kulttuurista tilannetta sekä sosiaalisia odotuksia.

Psykoteroapioiden ihmiskäsityksiä eli oletuksia ihmisen perimmäisestä olemuksesta on ilmaistu vaihtelevalla tarkkuudella, usein tyypitetysti ja hatarien ennakkokäsitysten varassa. Eri psykoterapiasuuntausten edustajat ovat myös arvostelleet toistensa ihmiskäsityksiä ja projisoineet omia sokeita pisteitään toisen suuntauksen edustajiin. Karkeiden vastakohtien avulla saatetaan luonnehtia toisen leirin ihmiskäsitystä pessimistiseksi, negatiiviseksi, deterministiseksi ja patologiakeskeiseksi, kun taas oman leirin ihmiskäsitystä markkinoidaan optimistiseksi, positiiviseksi, voimavaroja vapauttavaksi ja luovuutta edistäväksi. Omaksuttu ihmiskäsitys voi olla naamio, joka peittää kuuluvilta ulkopuolelta kantautuvia vaihtoehtoisia ääniä, samalla kun naamion sisältä kuuluu vain epäselvää rituaalista puhetta, dogmimuminaa.

Psykoanalyysia on vuosikymmenten mittaan pyritty useilta tahoilta sysäämään synkeän ihmiskäsityksen prototyyppiksi, vaivautumatta perehtymään psykoanalyttisen terapiaprosessin moni-ilmeisyyteen ja -kerroksisuuteen. Toisaalta psykoanalyysin piirissä on ilmennyt vastentahtoisuutta liian pinnallisiksi ja ohjaaviksi miellettyjä psykoterapioita kohtaan, jolloin on väheksytty muilla kuin psykoanalyttisin keinoin saavutettuja oivalluksia.

Psykoanalyttikko Carl Lesche hahmotti tieteenfilosofisesti erilaisia tiedonintressejä ja katsoi psykoanalyttisen tiedonintressin olevan hermeneuttis-emansipatorista siten, että psykoanalyttinen prosessi etenee välittömästä (esi)ymmärtämisestä ymmärtämiskatkoksiin ja väliaikaiseen tekniseen ja objektivoivaan tiedonintressiin, kunnes ymmärtävä dialogi voi jatkua subjektiivista kokemus- ja merkityshistoriaa avartavalla tulkinnalla. Tällaiseen tulkinnan avartumiseen liittyy luontevasti dialogiin antautuminen myös alkujaan vieraalta tuntuvien perspektiivien kanssa.

Olemmeko vieläkin tavoittaneet ihmiskäsitystemme ja käsitkielemme sekaannusten ja ymmärtämiskatkosten keskellä edes alustavasti yhteisiä suuntaviivoja kohti rikasta ja tieteellisesti perusteltua ihmiskuvaa, monien tutkimusperspektiivien integraatiota? Jos tulkintahorisonttiemme huojahdella kallistamme korvamme vakioasemastamme toiseen suuntaan, saatamme kuulla jotain jännittävää: eri suuntausten välinen käsitteellisyys voi johtaa ennalta arvaamattomiin liittoihin. Humanististen psykologien oletama ”itsen transsendenssi” voi löytää vastakaikua ”metakognitiosta”. Kognitio voi olla myös seksuaalista, ja neurotietoa voidaan limittää psykoanalyysiin, freudilaisen tiedostamattoman muuttaessa määreitään, ehkä neurodynaamiseen ja -plastiseen suuntaan.

Persona-sanassa on etymologisia kaikuja paitsi näyttelijän naamiosta myös äänestä, joka kuuluu (*per sonare*) naamion läpi. Mitä kuuluu ihmiskuvien läpi? Voimmeko löytää yhteisiä ääniä, vivahteita ja sointuja? Osaammeko muokata tieto- ja muistiperustojamme, jotta voisimme ottaa joustavasti ja myötäeläytyvästi vastaan poikkeavia ääniä?

Vaikka tieteidenvälisyyttä pidetään tavoittelemisen arvoisena, usein tutkijoiden suusta pääsee lausumia: ”Tuo ei kuulu minulle”, ”Tuohon ei kannata perehtyä”, ”Tuo on ihan epäolennaista.” Toisen tieteenalan, suuntauksen tai teorian pois sulkemisella varmistellaan oman kannan pätevyyttä. Jos oma ajattelu ja siihen perustuva ihmis- ja maailmankuva ovat vain itselleen ja sisäänlämpiävän sitaattipiirin samoinajattelijoille kylliksi, ne jäävät itsekylläisinä ja ehkä surullisinakin puolustamaan asemiaan.

Kun oma mielialajatus lähtee kohtaamaan toista ajatusta, matkan ja kohtaamisen seurauksena saattavat sekä oma että toisen ajatus muuttua. Maailmankuvat ja ihmiskuvat saavat muutos- ja kasvuvoimaa keskenään ristiriitaisten tulkintojen välisistä vuoropuheluista. Oikeaoppisuus sen sijaan ei kosketa eikä saa koskettamaan.

Yksinkertainen terapeutin harjoitus tähän lukkiutumaan voisi olla: perehdy siihen, mitä vastustat, ja suostu ajattelemaan itseäsi vastaan. Useimpien psykoterapioiden ihmiskuvat eivät enää rajoitu erillisiin yksilöihin vaan ottavat huomioon vaihtelevien suhteiden verkoston, joka värähtelee merkityksellisistä kohtaamisista, kosketuksista ja vuorovaikutuksista. Toisen heikkoudet ja voimavarat odottavat psykoterapioissa vastuullista ja vastavuroista huomioon ottamista, eivät vaikenemista ja välttelyä. Samoin tieteen kentällä eriävien näkemysten kriittinen arviointi on rakentavaa silloin, kun se pyrkii edistämään iloista tiedettä eli monia väyliä tietoon ja ymmärrykseen, tyrmäämättä toisinajattelijoiden oudoiksi koettuja perspektiivejä.

Pois sulkeminen ei liity pelkästään erilaisten teorioiden ja ihmiskuvien hylkimiseen. Psykoterapioissa toisen tuottaman häiriön, muiston, ristiriidan ja vaikean kokemuksen pois sulkeminen voi tulla entistä tietoisemmin käsiteltäväksi ja suhteutettavaksi. Toisaalta psykoterapeuttiseen toimintaankin kohdistuu pois sulkemista ja rajauksia, joita toteutetaan esimerkiksi terveystoimintatavoitteilla hallintomääräyksillä. Meillä Suomessa meneillään olevassa sote-uudistuksessa aiotaan Kelan vastuulla olevaa kuntoutuspsykoterapiaa siirtää maakuntien vastuulle, kuitenkin niin, että ensin kokeiltaisiin tätä järjestelyä ”muutamassa erikokoisessa maakunnassa”, kuten kuntoutuksen uudistamiskomitea 9.11.2017 luovutetussa raportissaan ehdottaa. Tällöin siis kokeilulle altistettavien maakuntien asukkaat joutuisivat eriarvoiseen asemaan suhteessa muuhun väestöön, sillä ”kokeilulaki” ohittaisi aiemmin laissa säädetyn subjektiivisen oikeuden Kelan kuntoutuspsykoterapiaan.

Nyt lienevät lakipykälät ja ihmiskuvat sekaannuksen tilassa, kun näin koetellaan psykoterapiaa tarvitsevia, kuuntelematta, mitä kuuluu lakipykälien ja ihmiskuvien läpi.

Juhani Ihanus
päätoimittaja

PS. Vuonna 2018 Therapeia-säätiö täyttää 60 vuotta. Juhlavuoden alussa *Psykiatria*-lehti tekee merkittävän digiloikan, kun lehti alkaa ilmestyä myös sähköisenä. Jatkossa lehden aiemmatkin numerot digitoidaan, jolloin lukijat pääsevät arvioimaan lehden kirjoittajien ihmis- ja maailmankuvia ja niiden muutoksia vuodesta 1982 nykyhetkeen saakka.